

ทุนทางวัฒนธรรมในการจัดการป่าชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนป่าสะแะ ตำบลลือปุม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย¹

Cultural Capital in Community Forestry
Management for Forest Sustainable Utilities. :
A Case Study at Pa-Sakae Community,
Tumbol E-pum, Amphur Dansai, Loei Province.

ภัชราภรณ์ สาคำ
Pacharaporn Sakham
เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ²
Yaowalak Apichatvullop

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมในบริบทของชุมชนชายแดนไทย-ลาว และเพื่อวิเคราะห์กระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรมไปเป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนป่าสะแะในอดีตอยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิตอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ปัจจุบันชุมชนประสบกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งจากการใช้ประโยชน์และการขยายพื้นที่จำนวนมหาศาลเพื่อรองรับการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวโดยเฉพาะยางพาราและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการทรัพยากร

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ทุนทางวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาชุมชนป่าสะแะ ตำบลลือปุม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ภาพ : พิธีกรรมเลี้ยงบ้าน ภาพถ่ายเมื่อวันที่ 12 เดือนกรกฎาคม 2552 ที่หมู่บ้านป่าสะแะ หมู่ที่ 10 ตำบลลือปุม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ป่าไม้ โดยแบ่งทุนทางวัฒนธรรมที่มาจากวัฒนธรรม 2 ประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมภายในชุมชน คือ ความเชื่อเรื่อง “ผีบรรพบุรุษ” โดยการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน ป่าดง หอหรือพื้นที่ป่าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ 2) วัฒนธรรมภายนอกชุมชน คือ ระบบความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม สิ่งเหล่านี้ได้ถูกนำมาปรับใช้และการสร้างคุณค่าใหม่กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังและอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน ขณะเดียวกันทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ผ่านกระบวนการแปลงทุนเพื่อเป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ผ่านองค์ประกอบด้านการจัดป่าชุมชนที่สำคัญ 4 ส่วน ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ระเบียบกฎเกณฑ์ องค์กรประชาชนและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก สามารถนำมาใช้เป็นรากฐานหรือกลไกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ผ่านรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบดั้งเดิมบนพื้นฐานวัฒนธรรมพื้นถิ่นและการจัดการแบบพัฒนาหรือสมัยใหม่ควบคู่กัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างยั่งยืนโดยชุมชน

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม/การจัดการทรัพยากรป่าไม้

ABSTRACT

This article is aimed at studying the cultural capital components of a Thai–Laos border community and analyzing the process of transforming these components into mechanisms of community-based forest management. The study found that in the past the Pa Sakae community was surrounded by rich natural resources and a good environment and utilized forest resources for their main livelihoods.

In the present, however, the environment and natural resources have become highly degraded because of over-harvesting and forest encroachment, which transformed vast amounts of land into mono-cropping, especially in Para rubber and maize. Therefore, the cultural capital components have become an important tool in this community-based forest management process. These kinds of cultural capital are derived from two types of traditions: 1) the internal traditions such as the belief in ancestors' spirits, practiced through rituals called '*leang ban*,' '*pa dong hor*' or sacred forest, as well as other kinds of wisdom or knowledge, and 2) traditions adopted from the outside, such as the relationship systems and social networks which have been adjusted and reproduced the values to become cultural capital to strengthen and empower community-based forest management.

Consequently, these kinds of cultural capital have been transformed into four components of community-based forest management: forest utilization, rules and regulations, community organizations, and external supports. The community at Pa Sakae has developed their own cultural mechanisms that can be used as tools in community-based forest management through traditional forest management systems. These include local traditional cultures along with the recently developed management systems for more effectiveness and efficiency in community-based sustainable forest management.

Keywords: Cultural Capital / Forest Resource Management

บทนำ (Introduction)

จากแนวทางการพัฒนาความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดสภาวะการแข่งขันเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในสังคมมากยิ่งขึ้น ตลอดจนแย่งชิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันรัฐได้ผูกขาดอำนาจการจัดการและเอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มทุนเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ (Forest Resource) จากการที่รัฐได้เปิดสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั่วประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ส่งผลทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง มาตรการต่อมาเพื่อการฟื้นฟูมีการกำหนดนโยบายและแนวทางการขยายพื้นที่ป่าถาวรหรือป่าอนุรักษ์ประเภทต่างๆ ก่อให้เกิดสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนระดับต่างๆ มากยิ่งขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550) เนื่องจากการจัดการทรัพยากรไม่คำนึงถึงความแตกต่างสภาพด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน เกิดการรุกรานภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลทำให้แนวทางการจัดการดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าได้ แต่กลับเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การสร้างสถานการณ์ความขัดแย้งทางสังคมมากยิ่งขึ้น

“นุททางวัฒนธรรม” ถูกนำมาใช้ในกระแสการพัฒนาภายใต้บริบทสังคมไทยท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2540 (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544 : 32-65) เพื่อ

เสริมสร้างศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยเช่นกัน มีงานศึกษาที่นำเสนอข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าระดับชุมชน คือ แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบของ “ป่าชุมชน” (กฤษฎา บุญชัย, 2547) ชุมชนป่าสะแกตำบลอูปุม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นรากฐานให้เกิดการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของการผสมผสานรูปแบบการจัดการที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน แม้ว่าชุมชนจะมีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ท่ามกลางการจัดการพื้นที่ป่าของรัฐหรือเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ (เขตพื้นที่เสื่อมโทรมโซน E) ที่เปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาจัดการเพื่อการใช้ประโยชน์รูล้ำเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชนก็ตาม ชุมชนมีความพยายามพัฒนารูปแบบเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ผู้เขียนมุ่งศึกษาถึงองค์ประกอบทุนทางวัฒนธรรมและกระบวนการแปลงทุนไปเป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนผ่านกระบวนการหรือพื้นที่ สะสมและคัดสรรมาเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อนำมาปรับใช้และการสร้างคุณค่าใหม่ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methods) โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยเทคนิคและเครื่องมือต่างๆ ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การจัดประชุมกลุ่มย่อย ตลอดจนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ประมวลผล จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลหลายเทคนิควิธีเข้าไปซ้ำมาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความชัดเจนของข้อมูลให้มากยิ่งขึ้น

บริบทและพลวัตการจัดการทรัพยากรป่าไม้

เนื่องด้วยลักษณะทางนิเวศวิทยาและความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ป่าอีสานตอนบนมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและพื้นที่ป่าดิบชื้นผสมป่าเบญจพรรณ ทำให้พื้นที่ป่ายังคงมีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายทางชีวภาพป่า ชุมชนป่าสะเขที่ตั้งของชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างป่าสงวนแห่งชาติจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดพิษณุโลก (เขตพื้นที่ป่าชน E คือเขตพื้นที่ที่ให้มีการใช้ประโยชน์ในป่าไม้และที่ดิน) รวมจำนวนเนื้อที่ประมาณ 9,520 ไร่ (แหล่งที่มา: http://www.dnp.go.th/mfcd11/pasa_phb.php) ดังนั้น ชุมชนจึงอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตและมีการใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าไม้เบญจพรรณ ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้เคียน ไม้ยาง ไม้มะค่า ไม้ชิงชัน และไม้ตะแบก ปัจจุบันชุมชนมีการจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จำนวนทั้งสิ้น 3 แปลง รวมเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 8,500 ไร่ มีทั้งป่าชุมชนดั้งเดิมที่ชุมชนจัดการเองเพียงลำพังและป่าชุมชนแปลงใหม่ที่ชุมชนจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนเนื่องจากขนาดแปลงป่าค่อนข้างใหญ่และเป็นเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดท่ามกลางวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมทำให้ชุมชนตระหนักถึงความต้องการขยายพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์เพิ่มเติม เนื่องจากปัจจุบันพื้นที่ลดน้อยลงอย่างรวดเร็วและเหลือพื้นที่ป่าชุมชนห้วยภูผาที่เป็นผืนป่าแปลงสุดท้ายที่ค่อนข้างมีอุดมสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านป่าสะเขแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ **หนึ่ง) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม** เป็นป่าสำหรับประกอบพิธีกรรมตามประเพณี หวงห้ามเขตอภัยทาน การอนุรักษ์เป็นแหล่งน้ำซับ และปัจจุบันชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อยึดหยุ่นการใช้ประโยชน์โดยการแบ่งโซนเพื่อการอนุรักษ์ ป่าช้า และการจัดทำพื้นที่ป่าชุมชนสำหรับการพักผ่อน แหล่งอาหารและเพื่อการใช้สอยเท่าที่จำเป็นในเขตพื้นที่ป่าดงหอดั้งเดิมของชุมชน **สอง) ป่าชุมชนแบบพัฒนาหรือป่าสมัยใหม่** เป็นป่าที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการสร้างป่าขึ้นเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่สามารถพึ่งพิงได้ เนื่องจากขาดแคลนป่าหรือพื้นที่ป่าเดิมเสื่อมโทรมเพื่อเป็น

การฟื้นฟูและสำหรับใช้ประโยชน์ในอนาคตของชุมชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนมีความพยายามในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจนอย่างต่อเนื่อง

วิวัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

หมู่บ้านป่าสะแซ มีรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ทั้งลักษณะการจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมและป่าชุมชนแบบพัฒนาควบคู่กัน โดยแบ่งวิวัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบดั้งเดิม เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรป่าไม้เกิดขึ้นมาพร้อมกับการก่อตั้งของชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2471 หรือประมาณ 81 ปีที่ผ่านมา ชุมชนจะมีการจัดสรรหรือแบ่งเขตพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งเพื่อการอนุรักษ์หรือสงวนไว้เป็นพื้นที่ป่าทางความเชื่อที่เรียกว่า “ป่าดงหอย” หรือ “ป่าทางวัฒนธรรม” หรือป่าศาลเจ้า ไว้สำหรับเป็นที่ตั้งของหอยปู่ตาหรือศาลเจ้าเพื่อเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษและมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบ้านเพื่อเป็นการบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษเหล่านั้นประจำปี เนื่องจากมีความเชื่อว่าจะทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบร่มเย็นจะหวงห้ามไม่ให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ปัจจุบันเหลือพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 300 ไร่ มีการแบ่งโซนพื้นที่ตามวัตถุประสงค์และการใช้ประโยชน์จากชุมชนดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ระยะที่ 2 จุดวิกฤติและความรุนแรงของสถานการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อม จากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเริ่มปรากฏตัวอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2505 สาเหตุจากการขยายที่ดินทำกินของแต่ละครัวเรือน ส่งผลทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะช่วงประมาณปี พ.ศ. 2517-2524 ขณะเดียวกันนโยบายรัฐเพื่อส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่สำคัญ ได้แก่ ชิงไร่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ตามแนวทางการปฏิบัติเขียวที่มีผลทำให้มีการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเข้มข้นส่งผลทำให้ดินเสื่อมคุณภาพและการกัดเซาะหน้าดินอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากพื้นที่การเกษตรอยู่บนพื้นที่ลาดชันตามแนวภูเขาสูงสลับซับซ้อนกับเขตพื้นที่ป่าไม้และมีการรुक้าเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์

ดั้งเดิมของชุมชนอย่างกว้างขวาง ที่สำคัญบริเวณที่ตั้งของชุมชนป่าสะแกอยู่ในเขตพื้นที่ที่รัฐเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้อย่างเข้มข้นจนถึงปี พ.ศ. 2536 แม้รัฐจะยุติให้มีการสัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ. 2532 แล้วก็ตาม (ณรงค์ศักดิ์ ตันตุลาคม, 2551: 8-12) ส่งผลทำให้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมหนักและรุนแรงมากยิ่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539 เกิดความพยายามที่จะรวมตัวขององค์กรชุมชนอย่างหลวมๆ เพื่อปรึกษาหารือร่วมกันหามาตรการในการแก้ไขปัญหาและการขยายพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น ส่งผลทำให้มีการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนใกล้เคียงในการทำกิจกรรมปลูกป่าร่วมกัน วิกฤติการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนป่าสะแกรุนแรงมากยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 จากอุทกภัยน้ำป่าไหลหลากโคลนถล่มและน้ำป่าไหลหลากที่บ้านน้ำก้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ถือเป็นวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมครั้งยิ่งใหญ่ในเขตลุ่มน้ำป่าสัก หมู่บ้านป่าสะแกเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัตินี้ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านตระหนักและตื่นตัวเพื่อหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหามากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันได้มีการออกกฎกติกา และการตั้งคณะกรรมการป่าเพื่อสร้างรูปธรรมในการจัดการป่าให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาการบุกรุก และลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจากบุคคลข้างนอกชุมชนได้เท่าที่ควร นับได้ว่าเป็นยุคแรกของชุมชนที่ริเริ่มมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

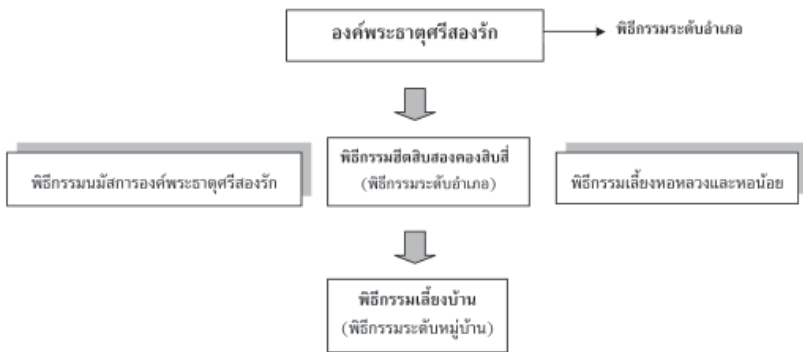
ระยะที่ 3 การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เมื่อปี พ.ศ. 2547 เกิดกระแสการตื่นตัวของผู้นำชุมชนเพื่อเข้าร่วมศึกษาดูงานด้านการจัดการป่าชุมชนจากการสนับสนุนของหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชน ภายใต้โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และนิเวศต้นน้ำป่าสัก ที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชน จึงนำประสบการณ์จากการที่ได้ไปศึกษาดูงานเขตพื้นที่ชุมชนทางภาคเหนือที่มีการจัดการป่าบนวิถีดั้งเดิมตามความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรป่าโดยองค์กรชุมชนและขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนมาถ่ายทอดแก่สมาชิกในชุมชนเพื่อหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของชุมชนที่ได้มีการพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่หลากหลาย หรือมีการผสมผสาน

รูปแบบในพื้นที่แต่ละแปลงมากยิ่งขึ้น ตลอดจนการกำหนดแนวขอบเขตที่ชัดเจนระหว่างที่ตั้งชุมชน พื้นที่ทำกินและพื้นที่เพื่อการเกษตร แนวทางที่สำคัญแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ หนึ่ง คือ เพิ่มการให้คุณค่าทางความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ป่าทางวัฒนธรรมหรือป่าดงหอนมากยิ่งขึ้น โดยการให้ความสำคัญสำหรับการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบ้านมากยิ่งขึ้น และเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงจึงวางกลยุทธ์ในการรักษาพื้นที่ป่าร่วมกันโดยการสร้างแรงจูงใจในการยืดหยุ่นให้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ ดังนั้น จึงมีการแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 โซน ได้แก่ 1) เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือป่าหวงห้ามที่เรียกว่า “ป่าดงหอน” 2) เขตพื้นที่ป่าช้า และ 3) เขตพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์ของชุมชนที่มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ แต่ให้มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างพอเพียงและมีการเก็บหาของป่าเฉพาะสมาชิกในชุมชนเท่านั้น ตลอดจนการใช้กลไกของคณะกรรมการป่าชุมชนเข้ามาช่วยดูแลรักษาป่า สอง คือ การขยายพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เพิ่มเติม เนื่องจากกลไกรูปแบบในการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร จึงได้มีการกำหนดขอบเขตเพื่อตั้งศาลเจ้าหรือหอปู่ตาในพื้นที่ป่าชุมชนที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าห้วยภูผา” ซึ่งอยู่ห่างไกลชุมชนออกไปทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ เลย เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก เป็นผืนป่าต้นน้ำที่สำคัญของ “ลุ่มน้ำป่าสัก” โดยใช้แนวคิดที่ว่า “คนดูแลผี คนใช้ผีดูแลป่า” การจัดการป่าครั้งนี้นับเป็นครั้งที่สองหรือยุคปฏิบัติด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระดับชุมชน ส่งผลทำให้ชุมชนมีเนื้อที่ในการจัดการทั้งสิ้นจำนวน 3 แปลง มีการผสมผสานแนวคิดด้านการจัดการป่าทั้งแบบดั้งเดิมและการจัดการป่าสมัยใหม่รวมระยะเวลากว่า 4 ปีมาแล้ว

วัฒนธรรมและระบบความเชื่อ สู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้

ด้านวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านป่าสะแกมีระบบความเชื่อที่เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของชาวระดับอำเภอด้านซ้ายที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุศรีสองรักอันเป็นปูชนียสถานที่สำคัญและศูนย์รวมจิตใจของชาวอำเภอด้านซ้าย

เป็นสัญลักษณ์แห่งสักขีพยานการมีพระราชไมตรีของกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) เมื่อปีพุทธศักราช 2101 เพื่อร่วมกันต่อสู้กับพม่า และได้ทำพิธีสมโภชมีงานประเพณี และประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องรวมระยะเวลากว่า 445 ปี โดยจะมีการให้ความสำคัญก่อนและหลังจากพิธีกรรมระดับอำเภอสู่พิธีกรรมระดับชุมชน โดยเฉพาะพิธีกรรมเลี้ยงบ้านที่ชุมชนได้มีการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน

ระดับชุมชนมีวัฒนธรรมทางความเชื่อที่เชื่อมโยงสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ จากจุดเริ่มต้นจากความเชื่อเรื่องป่าดงห่อ คำว่า **ห่อ** หรือ **ศาลเจ้า** หมายถึง ที่สิงสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษหรือผีปู่ตาประจำหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้ความหมายเพื่อเป็นผีบริวารหรือการสร้างอำนาจบารมีให้กับ **“พระเสื้อเมือง”** และ **“พระทรงเมือง”** ซึ่งเป็นวิญญาณผีบรรพบุรุษที่สิงสถิตหอหลวงและหอน้อยในอำเภอด่านซ้ายเป็นความเชื่อ ความศรัทธาที่ควบคู่กับองค์พระธาตุศรีสองรักและเป็นลักษณะเด่นของการนับถือผีและพุทธของสังคมชาวด่านซ้าย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2550:32-53) ดังนั้น เมื่อชุมชนป่าสะแกก่อตั้งชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2471 ชุมชนจะแบ่งเขตพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับจัดทำเป็นพื้นที่ป่าดงห่อตามความเชื่อเพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน แต่ละปีหมู่บ้านป่าสะแกจะมีการประกอบพิธีกรรมที่ป่าดงห่อ

ที่เรียกว่าพิธีกรรม “เลี้ยงบ้าน” หรือ “เลี้ยงหอ” หลังจากที่มิงานประเพณีนี้มีการองค์พระธาตุศรีสองรักก่อน เนื่องจากการให้ความหมายเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าหลักทางจิตใจของชาวอำเภอด่านซ้ายและต่อมา คือ พิธีกรรมเลี้ยงหอหลวงและหอ้อยตามลำดับ ดังนั้น ป่าดงหोजึงกลายเป็นป่าทางวัฒนธรรมสำหรับการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านจะต้องไม่กระทำการใดๆ เพื่อเป็นการลบหลู่และไม่ตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณพื้นที่ป่าดงหอ เพราะเชื่อกันว่าเป็นสมบัติของผีปู่ตาที่คอยปกป้อง ดูแลรักษาให้สมาชิกชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ขณะเดียวกันพื้นที่ป่าดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ โดยภาพรวมแต่ละปีช่วงประมาณเดือนเจ็ดของทุกปีชุมชนต่างๆ ที่อยู่ใ้อำเภอด่านซ้ายจะจัดให้มีพิธีกรรมเลี้ยงบ้านอย่างพร้อมเพียงกัน ระยะเวลาต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ชุมชนได้นำประเพณีและความเชื่อนี้มาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งเป็นลักษณะของการเพิ่มความเข้มข้นพื้นที่ป่าวัฒนธรรมดั้งเดิมและการขยายพื้นที่ป่าแปลงใหม่ กระบวนการเหล่านี้ถูกหยิบยก รื้อฟื้น และสั่งสมพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ผ่านการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมหรือการลองผิดลองถูกสู่วิธีการที่หลากหลายเพื่อเป็นกลไกที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรม ตลอดจนทั้งการจัดการสมัยใหม่ควบคู่กันจากการที่ได้ไปศึกษาดูงานแล้วนำมาพัฒนารูปแบบจัดการพื้นที่ของชุมชน เกิดกิจกรรมการสำรวจและการกำหนดขอบเขต และแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน จากพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 3 แปลง หากพื้นที่ป่าแปลงไหนการจัดการไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ชุมชนต้องแสวงหาเครื่องมือใหม่ด้วยการผสมผสานรูปแบบการจัดการทั้งแบบดั้งเดิมและการจัดการสมัยใหม่เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้เรียกว่า ทุนทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำมาสร้างอำนาจและพลังของชุมชนให้มีมากยิ่งขึ้นทั้งปัจจุบันและอนาคต ลักษณะเด่นที่สำคัญ คือ การจัดการทรัพยากรป่าไม้บนพื้นฐานการตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ที่ขาดความระมัดระวังนั่นเอง

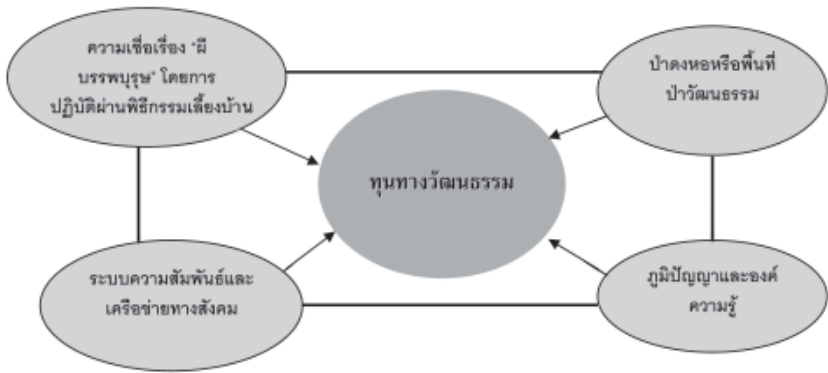
นุททางวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ภายใต้บริบทและพลวัตของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาและหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมโดยตลอด ท่ามกลางกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว กลยุทธ์หนึ่งที่สำคัญของชุมชน คือ การแปลงวัฒนธรรมไปเป็นทุนเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยมีผลการศึกษาดมวัดอุปประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1) องค์ประกอบของนุททางวัฒนธรรมในบริบทของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

ชุมชนตามแนวชายแดนไทย-ลาวของอำเภอคำชะอีมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันค่อนข้างชัดเจน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้สร้างบทบาททางอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์โดยเฉพาะความเชื่อและความศรัทธาต่อองค์พระธาตุศรีสองรักมีการปฏิบัติผ่านงานประเพณีและพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องระยะเวลากว่า 445 ปี (เอกสารบรรยายสรุปองค์การบริหารส่วนตำบลลือปุม, 2551: 7-9) สามารถที่จะเป็นกลไกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เชื่อมร้อยชาวอำเภอคำชะอีและชุมชนต่างๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ตลอดทั้งความเชื่อและความศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับหิ้งหรือที่ประดิษฐานของวิญญูณบรรพบุรุษควบคู่กับการนับถือพุทธศาสนาชาวอำเภอคำชะอี ส่งผลทำให้มีการจัดงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง อาทิเช่น งานประเพณีนมัสการองค์พระธาตุ งานพิธีกรรมเลี้ยงหอยหลวง การละเล่นผีตาโขน เป็นต้น ขณะเดียวกันเทศกาลเหล่านี้สามารถสร้างธุรกิจด้านการท่องเที่ยวระดับชุมชนและการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “นุททางวัฒนธรรม” ที่เกิดจากการนำมาปรับใช้และการให้คุณค่าใหม่เป็นเครื่องมือนำมาพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ในสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างลงตัว

ระดับชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านป่าสะแกได้มีการแปลงทุนทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นกลไกสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อหาแนวทางหรือกลยุทธ์นำมาเป็น เครื่องมือเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มากยิ่งขึ้นจากทุนทางวัฒนธรรม 2 ประเภท คือ 1) วัฒนธรรมที่อยู่ภายในชุมชน ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง “ผีบรรพบุรุษ” โดยการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน ป่าดงหอ หรือพื้นที่ป่าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ 2) วัฒนธรรมที่มาจาก ภายนอกชุมชน คือ ระบบความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม องค์ประกอบ เหล่านี้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การสนับสนุนจากภายนอก การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง การศึกษาดูงาน การวิเคราะห์และสรุปปัญหาของชุมชน ร่วมกัน สามารถนำมาปรับใช้และการสร้างคุณค่าใหม่บนพื้นฐานของความเชื่อ และความศรัทธาของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ องค์ประกอบ ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้สามารถเป็นกลไกที่จะนำมาสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชน ขณะเดียวกันผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดจาก ความเสื่อมโทรมดังกล่าว ขณะเดียวกันที่ตั้งของชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวน แห่งชาติมีการพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น จึงมี ความพยายามเข้ามาจัดการพื้นที่ดังกล่าวทั้งในส่วนของชุมชนเองที่มีความพยายาม จัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและหน่วยงานของรัฐ อาทิเช่น การปลูกป่า การเข้า มาพิสูจน์สิทธิ์ที่ดิน การออกกรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็นต้น แต่ไม่ได้มีการเข้ามาส่งเสริม และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการจัดการอย่างยั่งยืนเชิงอนุรักษ์อย่างใด ดังนั้น เนื่องจาก ชุมชนอยู่ท่ามกลางและใช้ประโยชน์โดยตรง จึงมีความพยายามเข้ามาจัดการทรัพยากร ป่าไม้โดยผ่านองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทของชุมชนชายแดน ไทย-ลาว สามารถสรุปและรายละเอียดตามแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทุนทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระดับชุมชนป่าสะแกเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของชาวอำเภอด่านซ้ายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อโดยการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมและภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้พื้นถิ่นจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเป็นกลไกสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ระดับชุมชนได้ โดยมีองค์ประกอบของทุนที่สำคัญ คือ **หนึ่ง) ความเชื่อเรื่อง "ผีบรรพบุรุษ" โดยการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน** เป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่เกี่ยวกับการนับถือผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษอันเดียวกันของชาวด่านซ้ายโดยการตั้งหิ้งหรือศาลเจ้าเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน ดังนั้น เมื่อก่อตั้งหรือขยายชุมชนจะต้องมีการกำหนดเขตพื้นที่สำหรับตั้งศาลเจ้าหรือหิ้งบูชาบริเวณที่ค่อนข้างเงียบสงบซึ่งหมายถึงการกำหนดเขตพื้นที่ป่าดงห่อพร้อมกันและมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบ้านประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น กลยุทธ์ที่สำคัญจากแนวคิดเรื่องนี้ท่ามกลางสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ชุมชนจึงให้คุณค่าและความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมร่วมกันมากขึ้น ตลอดทั้งการขยายพื้นที่ป่าชุมชนแปลงใหม่ได้มีการแบ่งโซนเขตพื้นที่สำหรับตั้งศาลเจ้าหรือป่าดงห่อเพิ่มเติมในพื้นที่จุดเสี่ยงเพื่อเป็นเขตหวงห้ามไม่ให้มีการกระทำการใด ๆ ทั้งสิ้น ตลอดทั้งการสนับสนุนให้เด็กเยาวชนและบุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมการประกอบพิธีกรรมด้วย

เนื่องจากอดีตที่ผ่านมาบุคคลเหล่านี้ถูกกีดกันไม่ให้เข้าร่วมระหว่างที่มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกที่ดีให้แก่ลูกหลานสืบทอดต่อกันไป

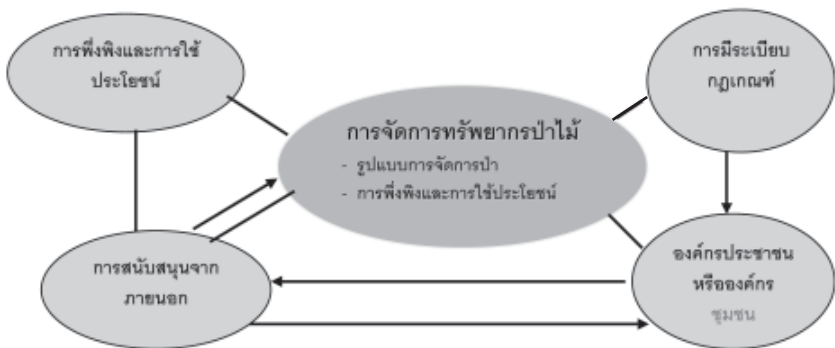
สอง) ป่าดงหออหรือพื้นที่ป่าทางวัฒนธรรม ในอดีตชุมชนเกิดขึ้นมาพร้อมกับการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าสำหรับการตั้งศาลเจ้าที่เรียกว่า “ป่าดงหออ” เพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน ต่อมาชุมชนได้มีการขยายพื้นที่ป่าแปลงใหม่ที่มีขนาดเนื้อที่ค่อนข้างกว้างขวางและเป็นเขตพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดทำให้มีข้อจำกัดในการดูแลผืนป่า แม้จะมีจุดเริ่มต้นจากรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ที่มีคณะกรรมการวางกฎระเบียบที่ชัดเจน แต่กลไกดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นกลยุทธ์ที่สำคัญ คือ การแบ่งโซนเพื่อจัดทำเป็นป่าดงหออไว้สำหรับการตั้งศาลเจ้าควบคู่กับพื้นที่ป่าดงหออดั้งเดิมที่มีอยู่เพื่อขยายบริวารลูกหออหรือเสริมสร้างอำนาจบารมีกับหออหลวงและหออย่อยที่อำเภอด่านซ้ายตามความเชื่อดั้งเดิม ขณะเดียวกันการให้นัยของความหมายเชิงอนุรักษ์ตามความเชื่อดั้งเดิมและการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อสร้างแรงจูงใจในการดูแลรักษาร่วมกัน **สาม) ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้** เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการป่าของชุมชน กลายเป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเก็บหาของป่าและการใช้ประโยชน์อย่างพอเพียง ได้แก่ การทำสวนปาวนเกษตรในเขตที่อยู่อาศัย การถนอมอาหารเพื่อบริโภคนอกฤดูกาล และการสำรวจพันธุ์ไม้พื้นถิ่น เพื่อลดการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าให้น้อยลงท่ามกลางสถานการณ์ความเสื่อมโทรมและความห่างไกลระหว่างที่ตั้งชุมชนกับพื้นที่ป่า **และสี่) ระบบความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม** เนื่องจากชุมชนไม่สามารถจัดการป่าได้เพียงลำพังจากการบุกรุกของบุคคลภายนอก และมีการขยายพื้นที่ป่าชุมชนมากยิ่งขึ้นส่งผลทำให้ชุมชนต้องมีระบบการจัดการที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องบุคลากร เวลา และงบประมาณ ส่งผลทำให้ชุมชนแสวงหาความร่วมมือระหว่างชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งลักษณะชุมชนสัมพันธ์ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชน การศึกษาดูงานจากที่ผ่านมามีหน่วยงานจากกรมป่าไม้เข้าไปส่งเสริมหรือสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การจัดการป่า ได้แก่ การปลูกป่า การทำแนวกันไฟ เป็นต้น ขณะเดียว

กันชุมชนได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปส่งเสริมงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดมุมมองด้านสังคมมากยิ่งขึ้น สามารถที่จะพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่หลากหลายทั้งการจัดการป่าแบบดั้งเดิมบนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการป่าสมัยใหม่ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนโดยชุมชนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนป่าสะแกมีการแปลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้และการให้ความหมายมิติเชิงซ้อนจากพื้นฐานเดิมที่เกิดจากความเชื่อและความศรัทธาทั้งเรื่องอำนาจของผีปู่ตา ป่าดงหอนและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจเชื่อมร้อยความเป็นชุมชนเอาไว้ได้ ต่อมาชุมชนในฐานะผู้กระทำการพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จึงอาศัยทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสร้างวิธีการตอบโต้กับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการแสวงหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นใกล้เคียง ชุมชนจึงมีการหยิบยกทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอำนาจและพลังแก่ชุมชนเพื่อเป็นแนวทางก่อให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันได้ นับได้ว่าชุมชนมีความพยายามจัดการเชิงสถาบันเพราะทรัพยากรป่าไม้เป็นสมบัติของส่วนรวม ดังนั้น ต้องมีการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาร่วมกัน ซึ่งความเป็นสถาบัน (Institution) ของชุมชนก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ได้แก่ **หนึ่ง) ลักษณะทางกายภาพและสิ่งมีชีวิต (Organization)** ได้แก่ ขอบเขตของพื้นที่ป่าและผลผลิตจากป่าที่เกิดขึ้น ตลอดจนทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ประโยชน์และการพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ **สอง) แบบแผนพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม (Pattern of behavior)** คือ การสร้างกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติและก่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน **สาม) กิจกรรมทางสังคม (Social Activities)** หมายถึงความร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ การสำรวจขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน การทำแนวกันไฟ เป็นต้น

2) กระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรมไปเป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

ท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วชุมชนมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ โดยเฉพาะความต้องการพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีปัจจัยภายในและภายนอกเข้ามาหนุนเสริมสะท้อนให้เห็นกระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มีลักษณะพลวัตและปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ผ่านองค์ประกอบด้านการจัดการป่าไม้ได้แก่ การพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์ ระเบียบกฎเกณฑ์ องค์กรประชาชนหรือองค์กรชุมชน การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยการปรับเปลี่ยนและการเพิ่มคุณค่าเพื่อหนุนเสริมสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน สามารถสรุปและรายละเอียดจัดแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของกระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรม

กระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่การจัดการป่าไม้ ผ่านองค์ประกอบด้านการจัดการป่าของชุมชน คือ **หนึ่ง) การพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์** จากคุณประโยชน์ความต้องการจากพื้นที่ป่าเป็นตัวกำหนดวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ป่าผ่านการนิยามความหมายและคุณค่าทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญจากภายในชุมชน ได้แก่ แหล่งกำเนิดอาหารธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน พื้นที่ป่าวัฒนธรรมตามความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าดงห่อโดยการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน

เพื่อความเป็นสิริมงคลให้แก่ชุมชน ความต้องการเพิ่มความหลากหลายทางด้านชีวภาพ และแหล่งกำเนิดต้นน้ำที่สำคัญ ตลอดจนปัจจัยจากภายนอก อาทิเช่น การศึกษาดูงาน พื้นที่กรณีตัวอย่างชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลทำให้ชุมชนเกิดแนวคิดและพัฒนาเครื่องมือในการจัดการป่าร่วมกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา รวมพื้นที่ป่าชุมชนทั้งสิ้น 3 แปลง ได้แก่ ป่าดงหอยหรือวัฒนธรรม ป่าโคกหนองแกว และป่าห้วยภูผา ซึ่งพื้นที่ป่าแต่ละแปลงมีการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์และรูปแบบการจัดการป่าที่ชัดเจน **สอง) การมีระเบียบกฎเกณฑ์** จากกระบวนการเรียนรู้และความรู้สึกร่วมที่ได้กล่าวไว้เบื้องต้นพัฒนามาเป็นการสร้างระเบียบข้อบังคับใช้ภายในและภายนอกชุมชนที่มีการจัดการผืนป่าแปลงเดียวกัน อันเป็นที่ยอมรับร่วมกันเมื่อมีการละเมิดจะต้องลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงร่วมกันไว้ ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการจัดองค์ความรู้ของชุมชนกลายเป็นภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการให้เหมาะสม สิ่งเหล่านี้ชุมชนได้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นกฎจารีตตามประเพณีความเชื่อหรือกฎระเบียบข้อบังคับระดับชุมชนที่พยายามสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดผลเชิงรูปธรรมในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาร่วมกัน ขณะเดียวกันชุมชนได้พยายามสร้าง **สาม) องค์กรประชาชนหรือองค์กรชุมชน** จากรูปแบบปฏิสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม ผ่านความรู้สึกหรือความศรัทธาร่วมเพื่อสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งในการรองรับการจัดการป่าให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งลักษณะขององค์กรที่มีอยู่เดิมที่ไม่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน และรูปแบบองค์กรสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ โดยการสร้างปฏิสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมตำบลเดียวกันและเครือข่ายต่างจังหวัด ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพที่จะได้รับการพัฒนาจาก **สี่) การสนับสนุนจากภายนอก** ชุมชนป่าสะแกเป็นชุมชนที่อยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้มาตั้งแต่อดีตและปัจจุบันยังมีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันชุมชนตั้งอยู่เขตพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่โซน E ดังนั้น จึงเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการบุกรุกโดยเฉพาะกลุ่มนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพาราแต่สภาพพื้นที่ป่ายังคงมีความอุดมสมบูรณ์จึงมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาจัดให้มีกิจกรรมด้าน

การจัดการป่าและหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนภายใต้โครงการสร้างเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และนิเวศต้นน้ำป่าสัก ที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นทั้งด้านวิชาการ และงบประมาณเพื่อสนับสนุนงานด้านการจัดการป่าชุมชนในระดับชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

กระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรมไปเป็นกลไกสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้สอดคล้องกับแนวคิดของ Bourdieu (1977) ที่ได้มีการวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมประกอบด้วย **อาณาบริเวณหรือปริณทล (Field)** ที่ได้พูดถึงเขตแดนของการต่อสู้และการแข่งขันในการขยายขอบเขตอำนาจเหนือพื้นที่นั้น กรณีหมู่บ้านป่าสะแกเช่นเดียวกัน การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้นนอกจากจะสนองความต้องการใช้ประโยชน์และลดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นทั้งการจัดการแบบดั้งเดิมและแบบใหม่นั้น ยังเป็นการป้องกันการบุกรุกจากบุคคลภายในและภายนอกชุมชนตลอดทั้งการสร้างฐานทางอำนาจเป็นเครือข่ายทางสังคมระหว่างชุมชนและจังหวัดพื้นที่รอยต่อเพื่อต่อรองบงบอกถึงศักยภาพในการจัดการพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่จะเกิดขึ้นในอนาคต สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้เนื่องจากชุมชนมี **ทุน (Capital)** ที่สำคัญที่ คือ การแปลงทุนทางวัฒนธรรมทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง “ผีบรรพบุรุษ” โดยการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมเลี้ยงบ้านที่ได้มีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ดั้งเดิมและการขยายพื้นที่ป่าแปลงใหม่ โดยการนำแนวคิดเรื่องป่าดงหอมารับใช้เขตโซนพื้นที่ป่าที่เสี่ยงต่อการคุกคาม นัยของการให้สัญญาณเกี่ยวกับระบบความเชื่อของชุมชนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน สิ่งเหล่านี้สามารถที่จะเชื่อมร้อยให้เกิดพลังชุมชนที่เข้มแข็งและเกิดเครือข่ายทางสังคมเกิด **ฮาบิทัส (habitus)** หมายถึง ระบบแบบแผนปฏิบัติการและระบบการรับรู้ที่แสดงออกอย่างชัดเจนจากการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องของชุมชนและการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน อาทิเช่น การเข้าร่วมประชุม การจัดทำแนวกันไฟ การสำรวจและกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า เป็นต้น และกำหนดโครงสร้างทางด้านสังคม การจัดสรรบทบาทระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดพัฒนาการทางความคิดเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้มาเป็นบทเรียนปลูกจิตสำนึกร่วมกันเพื่อการอยู่ร่วมกันของหมู่สมาชิกในชุมชน

ทั้งปัจจุบันและอนาคต ขณะเดียวกันชุมชนยังมีรูปแบบปฏิบัติการที่ส่งผลทำให้ **ปัจเจกผู้กระทำกร (Agent)** ที่เป็นอำนาจและการตัดสินใจของปัจเจกทั้งระดับชุมชนและเครือข่ายระดับหมู่บ้านเพื่อแสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่าย อาทิเช่น การเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนผืนป่าเดียวกัน เช่น **“ป่าโคกหนองกวาง”** ที่มีชุมชนต่างๆ อยู่ล้อมรอบแนวผืนป่า 3 จังหวัด เนื่องจากชุมชนไม่สามารถจัดการป่าได้เพียงลำพัง แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้คือ ความพยายามดำเนินการต่อไป รวมทั้งหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจในการเข้ามาจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันมากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงเกิด **ปฏิบัติการ (Practice)** และการตั้งแนวคิดป่าดงหอมมาปรับใช้ผ่านการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมกับการจัดการพื้นที่ป่าเดิม และพื้นที่ป่าแปลงใหม่ ร่วมกับการนำแนวทางรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ควบคู่กัน ตลอดจนการสร้างกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์และผู้กระทำผิดในอำนาจเชิงสัญลักษณ์ร่วมกันเพื่อสร้างกลไกในใช้ประโยชน์อย่างเป็นธรรมและยั่งยืนต่อไป

การจัดการป่าชุมชนเน้นบทบาทของชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการผสมผสานรูปแบบการจัดการป่าที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชนและพลังกลุ่มทางสังคมหรือองค์กรชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนเพื่อให้เกิดการจัดการป่าชุมชน ขณะเดียวกัน การได้สร้างความสมดุลหรือทุนทางนิเวศเกี่ยวกับการรักษาพื้นที่ต้นน้ำและความหลากหลายทางชีวภาพ และทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือจากกระบวนการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวจึงสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมให้เกิดขึ้นกับชุมชนด้วยเช่นกัน

บทส่งท้าย : การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

1) บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านป่าสะแกมีรูปแบบการจัดพื้นที่ป่า 2 รูปแบบ คือ **“ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม”** ที่เป็นลักษณะของการจัดการป่าที่เป็นไปโดยธรรมชาติบนพื้นฐานของความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ

“ฝับริรพบุรุษ” มาตั้งแต่อดีตมีการประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งการขยายพื้นที่ป่าแปลงใหม่แต่ใช้แนวคิดเกี่ยวกับป่าวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนควบคู่กัน และการจัดการป่าสมัยใหม่ การสร้างรูปแบบหรือกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การขยายพื้นที่ป่าของชุมชน

จากการศึกษา พบว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนป่าสะแกมีรูปแบบการจัดพื้นที่ป่าอยู่ 2 รูปแบบ คือ **หนึ่ง) “ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม”** ที่เป็นลักษณะของการจัดการป่าที่เป็นไปโดยธรรมชาติบนพื้นฐานของความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ “ฝับริรพบุรุษ” มาตั้งแต่อดีตและยังคงมีการประกอบพิธีกรรมต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน **สอง) การขยายพื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มเติมโดยอาศัยแนวคิดเรื่องป่าดงหอยในการแบ่งโซนพื้นที่สำหรับการอนุรักษ์หรือการประกอบพิธีกรรมของชุมชน** เพื่อเป็นการสร้างกลยุทธ์ในการดูแลรักษาป่าร่วมกัน และการสร้างรูปแบบหรือกิจกรรมเพื่อให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นที่เรียกว่า “ป่าชุมชนแบบพัฒนา” หรือ “การจัดการป่าชุมชนสมัยใหม่” การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเกิดขึ้นจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ โดยการนำเอาความต้องการฟังฟังและใช้ประโยชน์จากป่ามาเป็นวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าในระดับชุมชน กระบวนการจัดการป่าที่เกิดขึ้นต้องอาศัยการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกภายในและภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตาม การจัดการป่าที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกเป็นเจ้าของและการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน เกิดพลังกลุ่มทางสังคมหรือองค์กรชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนเพื่อให้เกิดการจัดการป่าชุมชนให้สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นวิถีการปรับตัวและความพยายามในการดำรงชีวิตของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตลอดทั้งเป็นปฏิบัติการเพื่อสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่จะเกิดขึ้น ภายใต้กระแสระบบการผลิตภายนอกที่มุ่งเน้นการพัฒนาแบบทุนนิยมและการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มเติมในอนาคต เนื่องจากเขตที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชุมชนอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถูกจัดให้อยู่ในเขตพื้นที่เสื่อมโทรมโซน E ที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้

ตั้งสถานการณ์ปัจจุบันที่บริษัทเอกชนหรือนายทุนเข้ามากว้านซื้อและบุกรุกเพื่อปลูกลายพาราอย่างกว้างขวาง ขณะที่สภาพพื้นที่ป่าดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การอนุรักษ์สำหรับเป็นแหล่งต้นน้ำและที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน โดยไม่ได้รับการดูแลและป้องกันจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง

2) ข้อค้นพบที่สำคัญ จากการศึกษา พบว่า กระบวนการแปลงทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายมิติทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม ได้แก่

- **การจัดการทางด้านสิ่งแวดล้อม** ชุมชนมีพัฒนาการด้านรูปแบบการจัดการป่าอย่างต่อเนื่องจากเดิมที่มีเฉพาะการจัดการป่าแบบดั้งเดิมบนพื้นฐานวัฒนธรรมเกี่ยวกับป่าดงห่อ สถานที่สำหรับการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน ภายใต้ความเสื่อมโทรมและผลกระทบที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนต้องพัฒนารูปแบบกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเอง ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ในเขตพื้นที่ป่าดงห่อเพื่อพัฒนาการฟื้นตัวของป่าอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการวิเคราะห์ปัญหาและข้อจำกัดการจัดการพื้นที่ป่าแต่ละแปลงด้วยการผสมผสานรูปแบบการจัดการป่าแบบดั้งเดิมและการจัดการป่าสมัยใหม่เพื่อให้เกิดรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

- **การจัดการทางด้านสังคม** เกิดการขยายเครือข่ายทางสังคมอย่างต่อเนื่องทั้งระดับชุมชนและระหว่างชุมชน ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนด้านต่างๆ ได้แก่ งบประมาณด้านวิชาการหรือความรู้ด้านวนนวิทยาการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า เป็นต้น ส่งผลทำให้ชุมชนมีความมั่นใจและสร้างพลังอำนาจของตนเองเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรป่าอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3) ข้อเสนอแนะ แม้พื้นที่ป่าชุมชนมีขนาดแปลงค่อนข้างเล็ก แต่ก็มีอยู่กระจัดกระจายทั่วพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทยส่งผลทำให้เกิดการขยายพื้นที่ป่าโดยภาพรวมของประเทศ ดังนั้น ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนด้านต่างๆ เพื่อให้การจัดการป่าดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นทั้งในด้านการส่งเสริม

กระบวนการพัฒนามิติด้านทุนวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตดั้งเดิมของชุมชน บุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปต้องศึกษาหรือปรับเปลี่ยนแนวคิดทัศนคติเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่น ทั้งระบบคิดและคุณค่า ปัญหาและความต้องการ ตลอดจนสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนประสบ เพื่อให้สามารถพัฒนาเครื่องมือหนุนเสริมศักยภาพชุมชนให้เกิดรูปแบบการจัดการป่าอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนป่าสะแกยังพบสภาพปัญหาและข้อจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้และการพัฒนาชุมชน ดังนั้น ผู้เขียนมี **ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา** ได้แก่ **ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม** มุ่งเน้นส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสร้างพลังขับเคลื่อนและเชื่อมร้อยความเป็นชุมชนเอาไว้ได้ เกิดจิตสำนึกที่ตีร่วมกันในเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันได้อย่างแท้จริง **การสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยี** เนื่องจากชุมชนขาดความรู้ทางด้านการจัดการป่าชุมชนและความหลากหลายทรัพยากรชีวภาพ โดยเฉพาะหลักทางด้านวนวัฒนวิทยาและสาขาอื่นๆ ด้านวนศาสตร์ อันได้แก่ การใช้ประโยชน์และการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งรูปแบบของวนวิถี (Silvicultural Methods) อาทิเช่น การจดบันทึก การเรียบเรียงข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการยกระดับและการจัดการองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่สังคมข้างนอกเพื่อเท่าทันต่อเวลาและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นต่อไป **มาตรการและแนวทางของรัฐเพื่อสนับสนุนควบคุมผู้กระทำผิด** เนื่องจากมีการบุกรุกพื้นที่ป่าของชุมชนจากบุคคลข้างนอกเพื่อรองรับการขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ดังนั้นจึงควรหามาตรการทางกฎหมายเข้ามาควบคุมผู้กระทำผิดร่วมกับกฎจารีตบนพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชน

บทบาทป่าชุมชนกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน นอกจากจะช่วยให้เกิดความมั่นคงในเรื่องอาหารและสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตหลายอย่างแล้ว และยังสามารสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อให้รู้จักพลิกฟื้นวิถีชีวิตของตัวเองท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม และยังเป็นกรให้อำนาจชุมชนเพื่อควบคุมการใช้ฐานทรัพยากรของชุมชนเอง หนึ่งคุณประโยชน์ที่สำคัญ คือ การจัดการทรัพยากรไม้ถูกพัฒนาขึ้นมาพร้อมกับกระบวนการขจัดเกลาร้างทางสังคมและการสร้างองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาให้มีความเข้มแข็งในมากยิ่งขึ้น ดังนั้น เป้าหมายของการจัดการทรัพยากรป่าไม้บนพื้นฐานวัฒนธรรมในฐานะเป็น “นุททางวัฒนธรรม” ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมควบคู่กันเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- กฤษฎา บุญชัย. (2540). พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับตำบลลือปุม จังหวัดเลย. ค้นเมื่อ 23 กันยายน 2551, จาก <http://www.epoom.th.gs/>.
- ณรงค์ศักดิ์ ดันตุลา. (12 มีนาคม 2551). สัมภาษณ์. ผู้ใหญ่บ้านป่าสะแก. บ้านป่าสะแก ตำบลลือปุม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ป่ารัฐกตพิเศษความขัดแย้งในปัญหาทรัพยากร และหนทางแก้ไข. ค้นเมื่อ 28 สิงหาคม 2550, จาก <http://www.midnightuniv.org/midnightuniv/newpage75.htm>.
- รายชื่อป่าสงวนแห่งชาติและป่าเตรียมการสงวน ท้องที่จังหวัดเพชรบูรณ์. ค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2552, จาก http://www.dnp.go.th/mfcd11/pasa_phb.php.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2550). ผีกับพุทธ : ศาสนาและความเชื่อในสังคมด่านซ้าย ดุลยภาพทางจิตวิญญาณของชาวบ้านในลุ่มน้ำหมัน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยเรื่อง สิทธิ
อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย(สกว.)

เอกสารบรรยายสรุป ปี 2551. งานนโยบายและแผน สำนักงานปลัดองค์การบริหาร
ส่วนตำบลลือปุม ตำบลลือปุม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย : หน้า 8-12.

Bourdieu, Pierre. (1977). “**Structure, Habitus, Power : Basis for theory of
symbolic Power**”, Outline of a Theory of Practice, Cambridge University
Press.